

Konsekvenser af børnefattigdom

Temanummer: Som mor så datter: social mobilitet i Danmark

I hver skoleklasse sidder i gennemsnit ét fattigt barn. I denne artikel giver jeg en introduktion til, hvordan man kan forstå og måle på børnefattigdom, samt hvad forskning kan lære os om konsekvenserne af at vokse op i fattigdom.

I 2021 levede der omkring 54.000 fattige børn i Danmark¹. Disse børn vokser op i familier, hvor det at få kroner og øre til at strække til næste udbetaling er en helt central udfordring i hverdagen. Hvis man spørger børn i fattige familier, om de oplever afsavn i hverdagen, er svaret et klart ”ja” (Maple, 2021). Men spørgsmålet er, om disse oplevelser er noget, vi som forskere kan måle på, og om de har konsekvenser for barnet på lang sigt. Også her er svaret ”ja”. Den kvantitative forskning er i løbet af de seneste 10-15 år begyndt at beskæftige sig mere indgående med dette spørgsmål, og vi ved nu, at børnefattigdom har konsekvenser for adfærd, sundhed og kognitive udvikling.

RUNE LESNER
Seniorforsker, VIVE –
Det Nationale
Forsknings- og Analyse-
center for Velfærd,
ruvl@vive.dk

Hvad er børnefattigdom?

Det kan i den offentlige debat ofte virke som om, at begrebet fattigdom bliver brugt med skiftende betydning. Inden for forskningen er der dog klar enighed om definitionen. Her betegner fattigdom individer, familier og grupper af borgere i Danmark, der har så få ressourcer til at få enderne til at mødes, at de ikke har mulighed for at deltage i almindelige livsmønstre, vaner og aktiviteter. Disse borgeres liv adskiller sig i en sådan grad fra det, der er normalt i Danmark, at det er meningsfuldt at tale om, at deres økonomiske udsathed ekskluderer dem fra fællesskaber (Townsend, 1979). Denne tilgang til fattigdom er kontekstspecifik og omtales derfor sommetider som relativ fattigdom. Det er denne definition, der danner grundlaget for enhver diskussion af fattigdom i rige lande så som Danmark. Der findes andre fattigdomsdefinitioner, der har større relevans, når man ønsker at analysere fattigdom i udviklingslande.

Børnefattigdom er, når børn vokser op i familier udsat for fattigdom. Børnefattigdom adskiller sig principielt fra anden fattigdom ved, at den aldrig kan være selvvalgt.

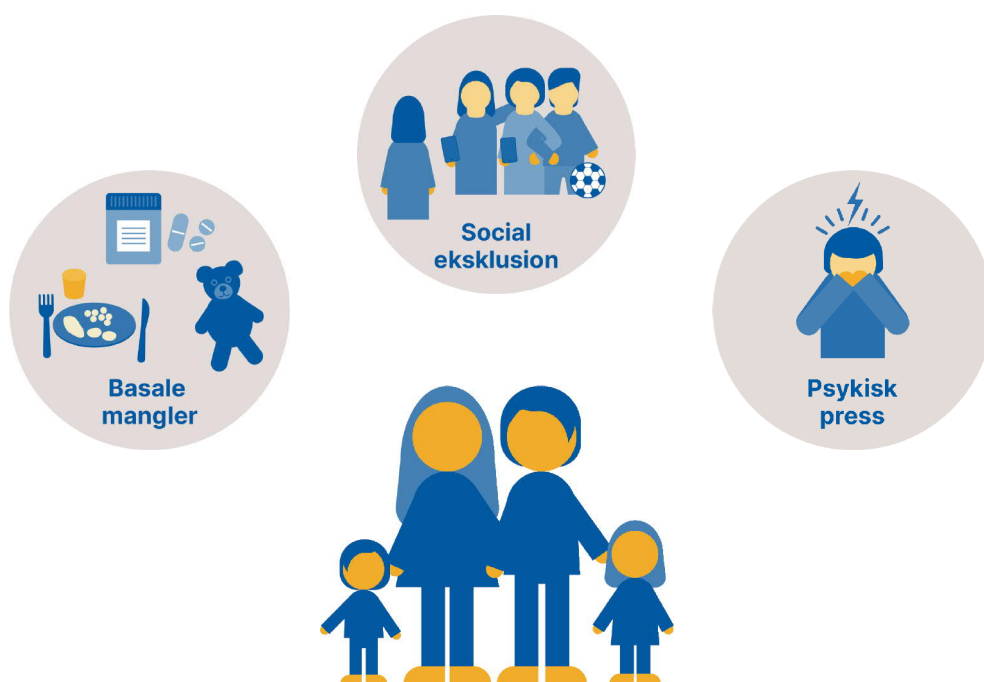
Fattigdom er en af flere typer udsathed, som en familier kan stå overfor, og betegnes derfor nogle gange som økonomisk udsathed for at fremhæve den kompleksitet, der kan være i udsatte familiers problemer. Fattige familier har

en overrepræsentation på tværs af en lang række risikofaktorer så som lavt uddannelsesniveau, lav arbejdsmarkedstilknytning, enlige forsørgere, psykisk sygdom, rusmiddelproblemer og kriminalitet (Kraka, 2022).

Hvorfor kan børnefattigdom have konsekvenser?

Figur 1 illustrerer de tre primære årsager til, at børnefattigdom kan have konsekvenser for trivsel og udvikling.

Figur 1. Hvorfor kan børnefattigdom have konsekvenser?

Den første, og måske mest åbenlyse årsag, er, at når der mangler penge i familien, er der grundlæggende goder, som børnene i mindre grad har adgang til. Det kan være goder som sund og varieret kost flere gange om dagen, nødvendig medicin og ordentlige boligforhold. Eksempelvis rapporterer Lund et al. (2018) om væsentlige udfordringer med fødevarerikkerhed blandt fattige familier i Danmark, og Benjaminsen et al. (2016) rapporterer, at børn ikke får den fornødne medicin på grund af manglende penge. Dette kan naturligvis have betydning for barnets trivsel på kort sigt, men det kan også have konsekvenser på længere sigt. Hvis der ikke investeres rettidigt i barnet, eksempelvis i form af adgang til ordentlig kost, medicin og stimulerende legesager, må det forventes at påvirke barnets udvikling (Cunha & Heckman, 2007; 2008).

Den anden udfordring, som børn, der vokser op i fattigdom, kan stå overfor, er en forhøjet risiko for social eksklusion. Familiens mangel på penge kan gøre det svært for børn at deltage i børnefællesskaber på lige linje med andre

børn. Det kan være, at der ikke er råd til velfungerende mobiltelefoner og computere, så barnet ikke har mulighed for at deltage i online-fællesskaber på sociale medier og i gaming. Det kan også være, at der ikke er råd til deltagelse i fritidsaktiviteter, såsom sport, spejder og lejrskole, eller at barnet kommer til at skille sig ud på grund af det tøj, det går i. Hvis man spørger børn, vil det i høj grad være den sociale eksklusion, der ligger dem på sinde (Maple, 2021). Deltagelse i børnefællesskaber har betydning for trivsel og udviklingen af sociale kompetencer, hvilket er af afgørende betydning i både uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet (Almlund et al., 2011).

Den tredje udfordring, som fattige børn står overfor, er et forhøjet psykisk pres i hverdagen. Når familier er udsat for fattigdom, vil det uvægerligt komme til at være et omdrejningspunkt i familien. Megen fokus vil være på at få kroner og øre til at strække sig, og der vil derfor være mindre overskud til at tænke langsigtet eller til at håndtere andre udfordringer. Hvis en familier er underlagt et sådant psykisk pres over en længere periode, kan det danne grobund for skadelig stress (Haushofer & Fehr, 2014). Et amerikansk studie fra 2014 af familier med lave indkomster viser, at stressniveauet målt ved biomarkere i blodet hos mødre blev signifikant forbedret ved, at de modtog højere ydelser (Evens & Garthwaite, 2014). Stress kan påvirke relationer i familien, og hvordan man er forælder (Conger et al., 1994). En høj grad af stress i familien kan medføre, at barnet udvikler et højere niveau af stresshormoner (fx kortisol), hvilket kan have en negativ indflydelse på de dele af hjernen, der støtter udviklingen af kognitive kompetencer og på immunforsvaret (Shonkoff et al., 2012; Schmidt et al., 2021). Der vil desuden være særlige problemstillinger tilknyttet fattigdom for mødre under graviditeten, da et højt stressniveau kan have direkte fysiske konsekvenser for det endnu ufødte barns udvikling.

Hvordan måles fattigdom?

Når man vil afgrænse gruppen af børn, der er udsat for fattigdom, har man behov for en indkomstgrænse – en såkaldt fattigdomsgrænse. I lighed med andre centrale økonomiske begreber (fx vækst, produktivitet og ulighed) kan oversættelsen fra definition til målbar enhed være en udfordring. Der findes overordnet tre måder at måle fattigdom på: 1) den statistiske, 2) den ekspertervurderede og 3) den selvvrurderede.

Den statistiske metode er den mest udbredte. Den betegner en familie som fattig i et givet år, hvis familiens indkomst er under halvdelen af en almindelig dansk families (medianindkomsten). Så længe de nødvendige data er tilgængelige, er dette mål dermed både nemt at beregne og fortolke. Målet gør det muligt at sammenligne både over tid og på tværs af lande. Denne tilgang er derfor også standard i internationale organisationer så som EU og OECD og inden for forskning. Herhjemme danner metoden grundlag for Danmarks Statistiks fattigdomsgrænse, der er blevet udarbejdet i forbindelse med Danmarks tilslutning til verdensmålene. En svaghed ved den statistiske metode er

dog, at den kan være følsomme over for konjunkturændringer (fx Johansen et al. 2020).

Tilgangen i en ekspertvurderet fattigdomsgrænse er at opbygge et detaljeret minimumsbudget, der skal til, for at en familie kan leve med almindelige livsmønstre, vaner og aktiviteter. Styrken ved denne tilgang er, at den tilbyder en meget konkret forståelse af, hvilke afsavn en fattig familie står overfor. Målet har dog den udfordring, at den bygger på en lang række svære vurderinger. Et dansk eksempel på denne metode kan ses i ROCKWOOL Fondens Minimumsbudget (Bonke & Christensen, 2016).

Selv om den ekspertvurderede og den statistiske fattigdomsgrænse har et meget forskelligt udgangspunkt, har de vist sig i en dansk kontekst at være tæt på sammenfaldende i praksis.

Både den statistiske og den ekspertvurderede metode har den udfordring, at de ikke tager højde for, at familier kan vælge radikalt anderledes livsformer, men stadig ikke lide uønskede afsavn. Her vil den selvurderede metode være et væsentligt supplement, hvor familiens oplevede virkelighed er i centrum. Denne tilgang benyttes ofte af NGO'er og andre institutioner, der ønsker at tilbyde hjælp til dem, der oplever at have et konkret afsavn (fx julehjælpen).

Hvilke sammenhænge er der evidens for?

Konsekvenser af at vokse op i en familie med få midler er belyst i en række empiriske studier. Overordnet konkluderes det i to systematiske litteraturoversigter fra hhv. 2013 og 2021, at der er stærk evidens for, at lav indkomst har årsagsvirkninger på en lang række mål for børns udvikling (Cooper & Stewart, 2013; 2021). Forskerne bag studierne følger op med at konkludere, at en reduktion af fattigdom forventes at have en betydelig indflydelse på børns miljø og udvikling.

Da konsekvenser af børnefattigdom handler om børns udvikling, er det meningsfuldt at dele effekterne op efter barnets alder, når konsekvensen er målt. Dette gøres i figur 2 og den følgende tekst.

Figur 2. Mål med evidens for negative effekter af børnefattigdom

	Nyfødte	Førskolebørn	Ældre børn og teenager	Voksenlivet
Sundhed	Fødselsvægt Tidlige fødsler Mortalitet Generel sundhed Lægekontakter Medicinforbruget	Generel sundhed	Mental sundhed Generel sundhed Trivsel	
Adfærd		Problematisk adfærd	Problematisk adfærd Misbrug Kriminalitet	Familiedannelse
Uddannelse og beskæftigelse			Testresultater Gennemførelse Fravær	Uddannelse Løn Beskæftigelse IQ

Nyfødte og førskolebarn

Fattigdom under graviditeten har konsekvenser for barnet ved fødslen. Barnet har en større sandsynlighed for at blive født med lav fødselsvægt, blive født for tidligt, højere mortalitetsrate, og den overordnede sundhed vurderet lige efter fødslen er lavere (fx Hoynes et al., 2015; Strully et al., 2010; Jo, 2018). Chung et al. viser eksempelvis i et studie fra 2016, at en pludselig ændring i ydelser i Alaska havde en indvirkning på fødselsvægt og sundhed vurderet lige efter fødslen. Forskning fra Australien og Spanien peger desuden på, at et engangsbidrag ved fødslen sænker antallet af hospitalsbesøg for nyfødte (Borra et al., 2016; de Gendre et al., 2021). I en dansk kontekst finder jeg, at børnefattigdom forøger antallet af kontakter med egen læge og medicinforbruget i fødselsåret (Lesner, 2022).

Konsekvenser af børnefattigdom for norske børn i førskolealderen giver sig til udtryk ved en højere grad af problematisk udadreagerende og indadreagerende adfærd (Zachrisson & Dearing, 2015). I et britisk studie fra 2014 findes, at højere ydelser til småbørnsfamilier med lave indkomster medfører, at børnenes generelle sundhed bliver forbedret (Kuehle et al., 2014).

Ældre børn og teenagere

Konsekvensen af børnefattigdom målt hos ældre børn og teenagere giver udslag på både sundhed, uddannelse og adfærd. Danske studier peger på negative konsekvenser for børns mentale sundhed. En analyse udarbejdet af Rambøll i forbindelse med Egmontfondens årsrapport fra 2021 viser negative effekter på trivsel målt i skolen af fattigdom oplevet ved fødslen, og mit eget studie fra 2022 viser effekter på psykiatriske diagnoser og medicinforbrug ved fattigdom i teenagerårene (Rambøll, 2021; Lesner, 2022). Metodisk benyttes forskellige metoder i de to studier, hhv. sammenligning af søskende og sammenligning betinget på observerbare karakteristika (matching), men resultaterne peger i samme retning. International forskning finder ligeledes negative effekter på

mental sundhed (Milligan & Stabile, 2011; Costello et al., 2003). Egmontfondens årsrapport fra 2021 viser desuden negative effekter på testresultater i skolen, skolefravær, og på hvorvidt børnene gennemfører folkeskolen. Disse resultater findes ligeledes i international forskning (fx Akee et al., 2010; Milligan & Stable, 2011; Dahl & Lochner, 2012).

Konsekvenser af fattigdom målt hos teenagere medfører større sandsynlighed for problematisk udadreagerende adfærd (fx Gennetian & Miller, 2002; Miller et al., 2021), højere rusmiddelforbrug (Costello et al., 2010; Manhica et al., 2021) og højere sandsynligheden for kriminalitet (Akee et al., 2010; Deshpande & Mueller-Smith, 2022). Den mest overbevisende evidens kommer fra et amerikansk lodtræningsforsøg, hvor børn, hvis mødre havde modtaget ekstra midler, havde mindre grad af problematisk udadreagerende adfærd (Gennetian & Miller, 2002). Andre amerikanske studier viser, at ekstra midler kun forbedrer social og kriminel adfærd, når familier flyttes ud af fattigdom (Akee et al., 2010; Costello et al., 2010). I en dansk kontekst har et studie fra ROCKWOOL Fonden vist, at indførelsen af lavere overførsler til indvandrere øgede den kriminelle adfærd blandt unge (Andersen et al., 2019).

Konsekvenser i voksenlivet

I et studie fra 2018 benytter jeg søskendesammenligninger til at vise, at fattigdom oplevet i barndommen i Danmark har konsekvenser i voksenlivet (Løken, 2018). Jeg finder negativ effekt på uddannelseslængde og type af uddannelse (gennemsnitlig løn og beskæftigelsesafkast) og sandsynligheden for at tage en gymnasial uddannelse. Jeg finder desuden en effekt på arbejdsmarkedet målt ved lavere indkomst (bruttoindkomst, erhvervsindkomst og disponibel indkomst) og stillingstype og på familiedannelse (mindre sandsynlighed for at bo med partner, være gift og have børn ved en alder på omkring 30 år). Konkret finder jeg, at ét ekstra års fattigdom, oplevet i løbet af barndommen fra alderen 0 til 21 år, har en effekt på 2,2 procent lavere disponibel indkomst og 4,3 procent lavere erhvervsindkomst for barnet som voksen. Et norsk studie fra 2012 finder, at lav indkomst hos forældre har en negativ effekt på deres børns uddannelseslængde og på drenges intelligens målt som 18-årige (Løken et al., 2012). Konsekvenser i voksenlivet findes også i international forskning, hvor eksempelvis Barr et al., 2022 finder negative effekter på lønninger.

Perspektiver

Langt størstedelen af fattige familier i Danmark er afhængige af offentlige services og indkomstoverførsler for at få hverdagen til at hænge sammen. Derfor er andelen og kompositionen af børn i fattigdom tæt knyttet til en politisk afvejning mellem socialhjælp og støtte, beskæftigelsesincitamenter og integrationspolitiske overvejelser. Eksempelvis var tre ud af fem børn, der levede i en fattig familie i 2020, indvandrere eller efterkommere (Kraka, 2022), hvilket

i nogen grad kan tilskrives indkomstniveauet for SHO-ydelsen (Selvforsørgelses- og Hjemrejseydelse eller Overgangsydelse). Den politiske beslutning om, hvor mange penge der skal være til rådighed for de mest udsatte familier i Danmark, skal ses i lyset af de konsekvenser for børnene, jeg har præsenteret i denne artikel. Man bør desuden holde sig for øje, at offentlige investeringer giver det største afkast, når de går til børn og udsatte borgere og i særdeleshed udsatte børn (Lesner & Kristensen, 2020). Forskningen viser dermed, at støtte til fattige børn ikke blot vil have en positiv indvirkning på barnets hverdag, men også afhjælpe langsigtede konsekvenser for både barn og samfund.

Noter

1. Kilde: statistikbanken.dk/for51

Referencer

- Akee, R.K., Copeland, W.E., Keeler, G., Angold, A., & Costello, E.J. (2010). Parents' incomes and children's outcomes: A quasi-experiment using transfer payments from casino profits. *American Economic Journal: Applied Economics*, 2(1), 86-115.
- Almlund, M., Duckworth, A.L., Heckman, J., & Kautz, T. (2011). Personality psychology and economics. In E. A. Hanushek, S. Machin, & L. Woessmann (Eds.), *Handbook of the economics of education* (Vol. 4, pp. 1-181). Elsevier.
- Andersen, L.H., Dustmann, C., & Landersø, R.K. (2019). *Lowering welfare benefits: Intended and unintended consequences for migrants and their families*. Centre for Research and Analysis of Migration, Department of Economics, University College London.
- Barr, A., Eggleston, J., & Smith, A.A. (2022). Investing in infants: The lasting effects of cash transfers to new families. *The Quarterly Journal of Economics*, 137(4), 2539-2583.
- Benjaminsen, L., Enemark, M.H., & Birkelund, J.F. (2016). *Fattigdom og afsavn: Om materielle og sociale afsavn blandt økonomisk fattige og ikke-fattige*. SFI.
- Bonke, J., & Christensen, A.E.W. (2016). *Minimumsbudget for forbrugsudgifter: Hvad er det mindste, man kan leve for?* ROCKWOOL Fondens Forskningsenhed.
- Borra, C., González, L., & Sevilla, A. (2016). Birth timing and neonatal health. *American Economic Review*, 106(5), 329-32.
- Conger, R.D., Ge, X., Elder Jr, G.H., Lorenz, F.O., & Simons, R.L. (1994). Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. *Child Development*, 65(2), 541-561.
- Cooper, K., & Stewart, K. (2013). *Does money affect children's outcomes? A systematic review*. Joseph Rowntree Foundation.
- Cooper, K., & Stewart, K. (2021). Does household income affect children's outcomes? A systematic review of the evidence. *Child Indicators Research*, 14(3), 981-1005.
- Costello, E.J., Compton, S.N., Keeler, G., & Angold, A. (2003). Relationships between poverty and psychopathology: A natural experiment. *JAMA*, 290(15), 2023-2029.
- Costello, E.J., Erkanli, A., Copeland, W., & Angold, A. (2010). Association of family income supplements in adolescence with development of psychiatric and substance use disorders in adulthood among an American Indian population. *JAMA*, 303(19), 1954-1960.
- Cunha, F., & Heckman, J. (2007). The technology of skill formation. *American Economic Review*, 97(2), 31-47.
- Cunha, F., & Heckman, J.J. (2008). Formulating, identifying and estimating the technology of cognitive and noncognitive skill formation. *Journal of Human Resources*, 43(4), 738-782.
- Dahl, G.B., & Lochner, L. (2012). The impact of family income on child achievement: Evidence from the earned income tax credit. *American Economic Review*, 102(5), 1927-56.
- Deshpande, M., & Mueller-Smith, M.G. (2022). *Does welfare prevent crime? The criminal justice outcomes of youth removed from SSI*. Working paper no 29800. National Bureau of Economic Research.
- Evans, W.N., & Garthwaite, C.L. (2014). Giving mom a break: The impact of higher EITC payments on maternal health. *American Economic Journal: Economic Policy*, 6(2), 258-290.
- de Gendre, A., Lynch, J., Meunier, A., Pilkington, R., & Schurer, S. (2021). *Child health and parental responses to an unconditional cash transfer at birth*. IZA Discussion Paper no 14693. IZA – Institute of Labor Economics.

- Gennettian, L.A., & Miller, C. (2002). Children and welfare reform: A view from an experimental welfare program in Minnesota. *Child Development*, 73(2), 601-620.
- Haushofer, J., & Fehr, E. (2014). On the psychology of poverty. *Science*, 344(6186), 862-867.
- Hoynes, H., Miller, D., & Simon, D. (2015). Income, the earned income tax credit, and infant health. *American Economic Journal: Economic Policy*, 7(1), 172-211.
- Jo, Y. (2018). Does the earned income tax credit increase children's weight? The impact of policy-driven income on childhood obesity. *Health Economics*, 27(7), 1089-1102.
- Johansen, S.N.V., Fallesen, P., Berger, L.M., & Schultz-Nielsen, M.L. (2020). Household Economic Exclusion among Danish Children: Evaluating Independent and Joint Risks of Income Poverty and Parental Labor Market Exclusion. *Social Service Review*, 94(4), 781-814.
- Kraka (2022). *En fremtid i fattigdom – Nye perspektiver på børnefattigdom i Danmark*. Kraka.
- Kuehnle, D. (2014). The causal effect of family income on child health in the UK. *Journal of Health Economics*, 36, 137-150.
- Lesner, R.V. (2018). The long-term effect of childhood poverty. *Journal of Population Economics*, 31(3), 969-1004.
- Lesner, R.V. (2022). Effects of poverty on child mental and physical health. Working Paper. VIVE.
- Lesner, R.V., & Kristensen, N. (2020). *Dynamiske effekter af offentligt forbrug: En litteraturoversigt*. VIVE.
- Lund, T.B., Holm, L., Tetens, I., Smed, S., & Nielsen, A. L. (2018). Food insecurity in Denmark—socio-demographic determinants and associations with eating-and health-related variables. *The European Journal of Public Health*, 28(2), 283-288.
- Løken, K.V., Mogstad, M., & Wiswall, M. (2012). What linear estimators miss: The effects of family income on child outcomes. *American Economic Journal: Applied Economics*, 4(2), 1-35.
- Manhica, H., Straatmann, V.S., Lundin, A., Agardh, E., & Danielsson, A.K. (2021). Association between poverty exposure during childhood and adolescence, and drug use disorders and drug-related crimes later in life. *Addiction*, 116(7), 1747-1756.
- Maple (2021). *Familier i sårbare situationer*. Maple.
- Miller, P., Whitfield, K., Betancur, L., & Votruba-Drzal, E. (2021). Income dynamics and behavior problems in early childhood, middle childhood, and the transition to adolescence. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 77, 101345.
- Milligan, K., & Stabile, M. (2011). Do child tax benefits affect the well-being of children? Evidence from Canadian child benefit expansions. *American Economic Journal: Economic Policy*, 3(3), 175-205.
- Rambøll (2021). *Konsekvenser af en opvækst i fattigdom for børn og unges liv og uddannelsesmuligheder. Afrapportering på undersøgelse 2021*. Rambøll.
- Schmidt, K.L., Merrill, S.M., Gill, R., Miller, G.E., Gadermann, A. M., & Kobor, M. S. (2021). Society to cell: How child poverty gets "Under the Skin" to influence child development and lifelong health. *Developmental Review*, 61, 100983.
- Shonkoff, J.P., Garner, A. S., Siegel, B.S., Dobbins, M.I., Earls, M.F., McGuinn, L., ... & Committee on Early Childhood, Adoption, and Dependent Care. (2012). The lifelong effects of early childhood adversity and toxic stress. *Pediatrics*, 129(1), 232-246.
- Strully, K.W., Rehkopf, D.H., & Xuan, Z. (2010). Effects of prenatal poverty on infant health: state earned income tax credits and birth weight. *American Sociological Review*, 75(4), 534-562.
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom: A survey of household resources and standards of living*. Penguin Books Ltd.
- Zachrisson, H.D., & Dearing, E. (2015). Family income dynamics, early childhood education and care, and early child behavior problems in Norway. *Child Development*, 86(2), 425-440.